

Žo Langerová

Žila jsem PROSTOR
s oddaným
komunistou

Československo – můj osud 1934–1968

Žo Langerová

Žila jsem s oddaným komunistou
Československo – můj osud 1934–1968

PROSTOR

Žo Langerová

Žila jsem s oddaným komunistou

Československo – můj osud 1934–1968

přeložil Josef Moník

PROSTOR | PRAHA | 2017

First published in English as *Convictions* by André Deutsch Limited, 1979

Copyright © 1979 by Jo Langer

Czech edition © PROSTOR, 2017
Translation © Josef Moník, 2017
Epilogue © Agneša Kalinová, 2007

ISBN 9788072603565

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky

Elizabeth a Brianu Hendersonovým

Úvodem

Tato kniha sestává z textů, které jsem napsala v Československu během krátkého pražského jara, některých písemností z padesátých let, úryvků z deníku, který jsem si vedla zamlada v Budapešti, a také z materiálů napsaných po mém útěku ve Švédsku.

Uprchla jsem z Československa v srpnu 1968, pět dní po sovětské invazi. A i když cesta z Bratislavy, kde jsme bydlely, na rakouské hranice netrvá déle než něco přes půl hodiny, měly jsme toho dne s mladší dcerou pocit, že je mnohem delší, protože silnice byla lemovaná sovětskými tanky. Okupanti nás naštěstí nechali projet, naši pohraničníci byli dosud přívětiví a Rakušané se na nic neptali.

Věřily jsme, že účel cesty nebude tak nápadný, když nepovezeme auto plné kufrů, proto jsme s sebou vzaly jenom dvě malé tašky. Do té své jsem nacpala na stroji psané texty, novinové články, poznámky a většinu dopisů, které jsme si vyměňovali s manželem během těch deseti let, jež strávil ve vězení. Nechávaly jsme za sebou hodně a netušily jsme, co nás v exilu čeká, ale jakmile jsme překročily hranici, dostavil se pocit štěstí. Měla jsem s sebou dceru a svoje písemnosti; na ničem jiném nezáleželo.

Tvrdé lavice, lidé namačkaní na sebe. Dusivý zápach nemytých těl a nestráveného levného pití. Světla nesvíí. Buď jsou rozbitá, nebo je zhasl někdo, kdo nemá potřebu si během dlouhé cesty číst. Někdo, kdo k tomu má dost sebevědomí, a musí to tedy být člověk v jistém postavení, se kterým je lépe se v nočním rychlíku z Prahy do Bratislavy nehádat. Píše se rok 1951.

Horko je nesnesitelné, okna jsou těsně zavřená. Začíná se mi dělat zle, ale bojím se někoho požádat, aby vyvětral. Bojím se, protože jsem sama. Jsem sice natěsnaná v chumlu podobných tvorů, kteří tu něco drmolí, nadávají, potí se a chrápou, ale přitom jsem naprosto sama ve svém vlastním, neskutečném světě. Jako důkaz života a skutečnosti slyším kňourat malé dítě, ale i ono patří do jiného světa. Do jejich světa, kde se mohou udát dobré, špatné, dokonce i nečekané věci, všechny ale tak nějak v rámci možného. V tom mém se stalo něco nemožného, absolutně nelogického a nemyslitelného.

Mám žízeň. Musím aspoň vstát a protáhnout se. Ale kdybych začala mluvit se sousedy, mohla bych se rozbřechet, nebo dokonce prozradit svoje tajemství. V šeru jim nevidím do tváře. Toužím po nějaké komunikaci, ale sebemenší náznak pochopení od jednoho by nejspíš vyvolal reakce ostatních, a to by bylo ještě horší. Jediný tvor, kterému bych se mohla svěřit, je to miminko. Miminka nečtou noviny.

Muž vedle mě mi položí ruku na koleno. Co se tak k sobě malinko přitulit, paninko? Je mi zle od žaludku, zmocňuje se mě panika. Klopýtám poslepu přes nohy, sukně a košíky

venkovanek do uličky. Jediná, mouchami zadělaná žárovka tu vrhá špinavě žluté světlo na lidi svalené na rancích či napůl natažené na podlaze. Tihle mají alespoň nějaké tváře. Přitisknu čelo na okno. Jiskry od lokomotivy létají v souvislém sledu. Potom začínají blednout, obloha šedne nastávajícím rozbřeskem. U mých nohou se budí nějaký mládenec, pohlédne na mě s ospalým, ale povzbudivým výrazem. „Pane Bože, to je cesta! Ale už tam budeme. Taky jedete domů?“ Ano, jedu domů. Ze služební cesty do Prahy, která měla trvat měsíc. Pro mě skončila za čtyři dny. Pozdě večer volal švagr, aby mi oznámil, že můj muž Oskar byl zatčen. Řekla jsem, že přijedu. Oba jsme několik vteřin drželi telefon v naprostém tichu, potom zavěsil. O telefonu se vědělo, že je to zákeřná, vražedná bestie.

Kolegové, kteří se mnou byli na služebním pobytu, slíbili, že mi zabalí kufr a pošlou ho za mnou. Jeden z nich zavolal taxík a pomohl mi stihnout noční vlak. Šok, zvědavost, soucit, ochota, slzavá objetí, to ano. Slovo pomálu. Hlavně nic nekomentovat. Když volal švagr, bylo nás v hotelovém pokoji šest, samí dobří přátelé. Ale v takové chvíli a v takové době – kdo by si troufal věřit pěti jiným lidem? Kdo by si ostatně troufal věřit byt jenom stěnám hotelového pokoje?

Došlo k tomu čtyři roky poté, co jsme se vrátili z Ameriky. Patřili jsme k těm nemnoha šťastlivcům, kterým se podařilo uprchnout v roce 1938, po anšlusu, když už byli na druhé straně Dunaje Němci. Zpočátku pro mě Amerika představovala útočiště a spásu, ale byla mi cizí, těžko jsem si zvykala. Během osmi let se mi postupně stala domovem v dobrém i zlém, vyrůstala tu jako Američanka moje dcera, v době emigrace byla teprve malé dítě. Pro Oskara, který byl zarytý komunista a Slovák se steskem po domově, byla Amerika nanejvýš místem přechodného exilu, který je nutné mrzutě přečkat, než skončí válka, aby pak mohl veškerý svůj talent a víru věnovat službě vlasti, kde bude pomáhat při budování té nejlepší formy socialismu.

Když válka konečně skončila, začali vyhnanci v Americe

dostávat první zprávy o svých blízkých doma. Zpočátku žádné dopisy, jen krátká oznámení přes Červený kříž, publikovaná v abecedním pořadí v cizojazyčných novinách. Prohlížela jsem denně maďarské listy – jsem rozená Maďarka –, připravená na nejhorší. I tak jsem doufala, střídavě se uklidňovala a zase děsila, protože moje jméno v nich nebylo. Když se nakonec objevilo na telegramu od přeživšího strýce, matčina bratra, byla jsem už tak otupělá hrůzami, které se mezitím dozvěděli ostatní, že má reakce na zprávu nebyla zdaleka úměrná obsahu.

„Matka spáchala sebevraždu krátce před osvobozením, bratr Károly zahynul na frontě v trestném oddílu v SSSR, jeho manželka po návratu z koncentráku hledá děti, strýček Evžen, jeho žena, dcera, vnuk zastřeleni doma, bratranec György zabit při Szálasiho pogromu. Je mi to líto. Doufám, že se máš dobře. Napiš. Kornél.“

Ve stejnou dobu začaly přicházet dopisy od přeživších příbuzných manžela. Jeho rodiče zahynuli v koncentračním táboře Terezín. Nejstarší sestra s manželem a jejich dvě krásné dcerušky byli zplynováni v Osvětimi. Sedmnáctiletý synovec bojoval a padl ve Slovenském národním povstání. Mladší bratr paradoxně přežil, protože byl v době nejhorších transportů zrovna ve vězení za komunistickou činnost. Podařilo se mu z vězení utéct, připojil se k partyzánům a nyní byl vysokým důstojníkem a šéfredaktorem armádního deníku. Dalšímu bratrovi a sestře s rodinami se podařilo ukrýt v horách, kde je živili obětaví, jindy zase úplatní vesničané. Bratrovy dopisy přetékal nadějemi, plány a nadšením.

Pak přišel dopis od strany. Volala manžela domů. Potřebovali ho jako talentovaného ekonoma a spolehlivého soudruha, kterému je možné věřit. Dopis podepsal Karol Bacílek. Ten se měl stát o pár let později šéfem Státní bezpečnosti, což mu poskytlo privilegium předat do rukou kata jedenáct z nejbližších a spoustu méně známých starých soudruhů.

Pokud šlo o mě, neměla jsem nikoho, kdo by mě zval z Ameriky domů. Po osmi letech jsem se tu cítila méně cizinkou

než na Slovensku, kde jsem prožila jenom tři roky na začátku manželství, krátce po svých dvacetínách. Krom toho jsem už mluvila anglicky, kdežto slovensky jsem uměla jen pár slov. Taky jsem měla ráda svou práci. Po dvou letech práce ser-vírky, po večerních kurzech a několika mizerně placených kancelářských místech jsem si našla práci jako sekretářka zrzavého židovského samouka, který vlastnil veliké knihku-pectví na Michigan Avenue v Chicagu, a když v roce 1944 přesunul podnik do New Yorku, šli jsme s ním.

Zákazníky byli hlavně sběratelé prvních vydání a jiných vzácných knih, obchodování se vedlo z větší části na zákla-dě poštovních objednávek. Nadmíru šikovně ho stimulova-la záplava dlouhých, výtečně napsaných a na pohled veli-ce osobních dopisů – ve skutečnosti se jednalo stále o jeden a týž dopis odesílaný s malými změnami zákazníkům po ce-lé zemi. Byl to takový podvůdek, ale nevinný, inteligentní, zábavný, kterého jsem se ráda účastnila. Můj šéf Ben přišel do Států jako dítě z Litvy. Už odmala se musel starat sám o sebe, a než aby chodil do školy, utíral prach na poličkách v knihkupectví. Musel asi mnohem víc číst než utírat prach, protože když jsem ho poznala jako muže ve středním věku, znal z paměti většinu Shakespearových her a neuvěřitelné množství klasické i moderní literatury. Byla to spíše jeho fantastická paměť než tvůrčí duch, díky které psal tak dobré dopisy. Dokonce i katalogy, které jsme vydávali, připomína-ly více literární eseje než běžné informace o tom, co máme na prodej. Posílali jsme sběratelům opravdu vzácné knihy, ale lehkověrným bohatým rádoby intelektuálům, které Ben okouznil, i balíky víceméně bezcenného braku koupeného v aukcích na váhu. Dokonce jsme vydávali poezii (a dobře placenou), kterou psaly movité starší dámy. Tyhle krásně vá-zané svazečky jsme přidávali do zásilek na dobírku zákazní-kům, kteří byli natolik okouzleni Benovými dopisy, že je ode-bírali a platili, aniž by je kdy vrátili (natož četli). Na druhou stranu jsme posílali i množství balíčků vojákům uvízlým na nějakých příšerných základnách, na Islandu či v ještě drsněj-ších končinách, a psali jsme jim dlouhé povzbuzující epistoly

plné citátů, drbů z domova a nemravných rýmovaček. Ben byl v Chicagu známý tím, že si barvil košile všemi barvami duhového spektra, jakož i jinými výstřednostmi a to všechno přitahovalo lidi do obchodu. Jakmile byli jednou uvnitř, bylo jisté, že je umluví, aby si něco koupili. Některá odpoledne u nás bývaly autogramiády s autory, a to jsem podávala čaj. Byli u nás Christopher Morley, Richard Wright a také Henry Miller – ale ten nic nepodepisoval, protože jeho knihy byly zakázané. Přicházel docela často. Nevím, jestli byli opravdu přátelé, nebo jestli ho Ben jenom znal jako literárního génia. Nikdy mi to neřekl a těch několik propašovaných výtisků *Obratníku Raka*, které jsme měli, se posílalo na zápůjčku zákazníkům, kteří figurovali na našem žánrovém seznamu pod písmenem P jako pornografie. Ben rád poznamenával, že to byl on, kdo objevil Johna Steinbecka a našel pro něj vydavatele. Kdo ví. Ze všech jeho historek mohlo zrovna na téhle být zrnko pravdy. Ben byl, Pánbůh odpust', podvodník v mnoha směrech, ale neškodný; a nejlepší šéf, jakého jsem kdy měla. Byl také diabetik a pomalu se upíjel k smrti. Když byl střízlivý, nemohl diktovat.

Ve čtvrtek jsem měla volno. Ale ve středu jsem musela zůstat, i když zákazníci a ostatní personál už odešli. Ben postavil na stůl láhev ginu (pokaždé to byl gin a nikdy mi nedal ani kapku) a začal diktovat. Kolem půlnoci si vyndal horní snímatelnou zubní náhradu. Kolem druhé ráno byla láhev prázdná a spodní protéza byla venku taky. Tou dobou už jsem sotva rozuměla tomu, co blábolí, ale to mě znervózňovalo jen zpočátku, když jsem u něj začínala. Později už jsem věděla dost na to, abych psala sama, podle vlastního uvážení, co by asi napsal on, a měli jsme tichou dohodu, že mohu přidat pasáže v jeho stylu vyjadřující zvláštní úctu nebo náklonnost k adresátovi. Do další středy jsem nanečisto třídila a dopisovala texty podle poznámek, které jsem si udělala. Výsledné dopisy se potom rozdělily s menšími úpravami pro jednotlivé adresáty děvčatům, která je přepsala na stroji a odeslala do nejbzdálenějších koutů Ameriky zákazníkům, kteří jak jsme doufali, se nikdy nepotkají, aby si je mohli porovnat.

Jakmile byla láhev prázdná a poznámkový blok plný, uložila jsem zubní protézy do obálky a Bena do taxíku a dopravila ho bezpečně k jeho manželce. Poté jsem měla dovoleno na jeho náklady použít taxík k cestě domů.

Milovala jsem tu obrovskou místnost s vysokými regály a stále se měnícími řadami více než čtyřiceti tisíc knih. Vytvářely něco jako ochranný štít mezi mnou a tím cizím, drsným a tvrdým Chicagem, kterému jsem jako nově příchozí musela čelit.

Když jsme přijeli do USA, dosahovala nezaměstnanost osmi milionů. Neměla jsem žádnou speciální kvalifikaci a můj muž neuměl anglicky. Přivezli jsme si nějaký nábytek, ale veškeré peníze jsme získali za propašovaný diamant zakoupený pro tyto účely, který jsme prodali v Paříži, kde byl ovšem trh podobným zbožím zaplaven. Nutně jsme potřebovali začít vydělávat. Příbuzní, kteří nám poslali „místopřísežné prohlášení“, se měli dobře, ale nebyli vyloženě bohatí, a my jsme od nich nechtěli nic než radu. Podle nich by pro začátek bylo nejlepší, kdyby se manžel naučil nějakému řemeslu a já, protože znám řeči, bych mohla jít prodávat. A tak můj muž zkoušel vždycky jednou za čtrnáct dnů něco vyrobit a já jsem chodila dům od domu, z jednoho salonu krásy do druhého, pokaždé s novými vzorky v malém kufříku, aniž bych kdy něco prodala. Ani jeden jsme k tomu naprosto neměli vlohy. Když na to vzpomínám, nedokážu říct, jestli to všechno bylo k smíchu nebo k pláči, nejspíš obojí.

Důvodem mojí beznadějně neschopnosti něco prodat bylo mé pevné přesvědčení, že pokud lidé, kterým jsem nabízela pudřenky, časopisy, kartáče či cokoli jiného, tyhle věci opravdu potřebují, tak už je dávno mají. A pokud je neměli, pak je evidentně nepotřebují. Byla jsem neznalá řeči podomního obchodu a couvala jsem před prvním pochybovačným pohledem případného kupce ještě dřív, než stačil říct, že nic nechce. Konec téhle kariéry nastal, když jsem roznášela vzorky nevzhledných stolních lampiček, které jsem měla prodávat do hotelů. Hned první den, který byl i dnem posledním, jsem

si vybrala slibně vyhlížející hotel a vešla hlavním vchodem. Protože jsem měla kufr a vypadala spíš jako dáma než jako ubohý obtížný hmyz (což byl pocit, který jsem ze sebe měla), přiběhl ke mně hotelový sluha, popadl moje vzorky a vedl mě rovnou k recepčnímu pultu. Pohled na to, kterak portýrovi mizí vznešený, slavnostní výraz z tváře, sotva jsem začala se svým výkladem, byl vyvrcholením nesčetných měsíců mého ponížení. Skončila jsem na nejbližší toaletě, kde jsem se dosyta vybrečela. Dodnes jsem ducha obchodního cestujícího nepochopila; a přitom všechno evidentně spočívá v prodávání a nakupování hromady věcí, které nikdo nepotřebuje.

Víc se mi dařilo jako servírce. Bylo to namáhavější pro nohy, ale jednodušší pro hlavu. Tou dobou pracoval muž jako děvče pro všechno v obchodě svého bratrance a pomalu si osvojoval angličtinu. Já měla noční směny a přes den se starala o malou Zuzku. Bylo to vyčerpávající. Jak jsem poznávala řemeslo a jeho taje, začala jsem časem vydělávat dost na to, abych zaplatila mateřskou školku, ale pracovala jsem dál i v noci, protože opilí noční hosté a řidiči nákladáků po ránu dávali větší spropitné než úředníci u oběda. Nevím, jak jsou na tom servírky ve Státech dneska, ale tehdy byl samotný plat tak malý, že představoval jen zlomek jinak slušného příjmu. Museli jste vědět, jak si vysloužit spropitné. Zpočátku jsem byla pochopitelně nejistá a vystrašená, chtěla jsem každému vyhovět a kdekdo mě honil, jak chtěl, a já se nechala snadno využívat, celá vyplašená z hulvátských šéfů a oplzlých narážek zákazníků. Musela jsem se naučit spouště věci, které vás ve škole nenaučí. Trvalo mi nějakou dobu, než jsem pochopila, že je třeba podplácet kuchaře, pokud od nich něco chcete, rychlá obsluha pak přináší spropitné. Tohle byl bludný, ale i lukrativní kruh, který nebylo možné ignorovat ani obejít. Někteří z kuchařů mě straší ve snech dodnes. Většinou to byli velcí a tlustí postarší muži ze Středomoří a z toho či onoho důvodu byli všichni hysteričtí zuřivci. Asi to způsoboval stres, horko a výpary. Měli brunátné, zpočtené tváře, v ruce dlouhé ostré nože, kterými rozčileně máchali, a hulákali a nadávali na servírky, na pomocníky a na

život obecně tím nejsprostším myslitelným jazykem. Možná jsem si je pod dojmem té horké páchnoucí kuchyně spojovала s peklem, když jsem tam tak přibíhala z ledově klimatizované čistoty jídelny, abych na ně vykřikovala objednávky.

Měla jsem ráda kuchaře, co dělali sendviče. To byli většinou kouzelní, krásní a usměvaví mladí Latinoameričané. V jedné kuchyni vytočili jednoho z těch citlivých mladíků přímo před mýma očima. Dobře si vybavuji, jakou jsem k němu při téhle nezapomenutelné příležitosti pocítila lásku a náklonnost. Malým okénkem na něj ječela tlupa holek, jedna přes druhou, něco jako: „Šunku s tmavým chlebem a se salátem, ne, bez, do toasteru, dva salámy, tenký s bílým chlebem, bez okurčiček, rychle, já tu byla první, tři lososy s tmavým toastem, bez másla, pospěš si, slyšíš, tři smažená vejce, obrať je, ne tak, jen aby netekla, Pepito, kam zíráš, slyšíš mě...“ Pepito dál pracoval, ale třásl se. Najednou vyrazil výkřik, který mohl znamenat smích i vzlyk, pak vyhodil tác plný sendvičů do vzduchu, a když spadly na zem, začal po nich divoce dupat. Plně jsem ho chápala a zároveň jsem mu záviděla. Mně rodinná výchova zapovídala podléhat hysterii. Ta jeho ne, takže to pro něj muselo znamenat obrovskou úlevu, kterou bych já bývala tolik potřebovala.

Tou dobou jsem už byla zocelená a schopná servírka, ale nešťastná manželka. Manžel před odchodem doma dosáhl v nezvykle nízkém věku dost vysokého postavení a zvykl si na to, že si ho váží kolegové v práci, jeho političtí přátelé i já, ale teď se protloukal od jednoho špatně placeného manuálního zaměstnání k druhému a rychle ztrácel sebeúctu. Jako muž slova byl příliš hrdý, než aby mluvil začátečnickou angličtinou, takže se rozhodl nemluvit vůbec, pokud bylo třeba dorozumět se anglicky. A ostatním utečencům se vyhýbal, protože se z nich v jeho očích stali většinou opovržením hodné bytosti, které se snažily asimilovat a byly posedlé honbou za dolarem. Začal být nedůtklivý a protivný, lhostejný k dítěti a kritický ke mně, neustále poukazoval na prach pod postelí a na očka na bramborách, přestože věděl, jak jsem utahaná a jak málo mám zkušeností s vařením a vedením domácnosti.

Napětí mezi námi vznikalo i v oblasti, ve které dříve panovala naprostá shoda. Měli jsme kupříkladu několik německých přátel, členů komunistické strany, které nacisté odsoudili k smrti a kterým jsme pomáhali najít úkryt a poskytovali jídlo, když pobývali ilegálně v Československu. Těm se podařilo utéct do Anglie. Na začátku války jsem s nimi udržovala písemný styk. Pak došlo k podepsání paktu Molotov-Ribbentrop. Nad moskevským letištěm zavlála vlajka s hákovým křížem a Rusové předali nejlepší členy Komunistické strany Německa gestapu. Naši pochopitelně znechucení přátelé se rozhodli z komunistické strany vystoupit – a můj muž mi zakázal si s nimi nadále psát. Vysmíval se také knihám, ze kterých mi běhal mráz po zádech a které mě nutily se zamyslet: záznamům o moskevských procesech ve třicátých letech, jež byly v Americe k dostání. Ty odmítal jako primitivní a lživou kapitalistickou propagandu. Zatímco já jsem začala podezírat sovětské Rusko, že není tou Utopií, ve kterou jsme oba věřili, on zůstával pevně oddaný myšlence ruského socialismu.

I tak byl stranickými excesy otrěsený více, než byl ochoten přiznat, a ve volném čase začal psát články, které je ospravedlňovaly. Slovenské komunistické noviny v New Yorku je rády publikovaly, ale nemohly si dovolit za ně platit. Oskar trávil celé večery politickým schůzováním s místními soudruhy ze Slovenska a moje rozhořčení o to více rostlo.

To neznamená, že bych vyjadřovala, či dokonce cítila vyloženou nechuť k Oskarovým politickým názorům. Naopak, byla bych bývala ráda, kdyby mě zbavil mých pochybností. Manžela jsem milovala, obdivovala jsem jeho neochvějnost a styděla jsem se za svůj buržoazní původ, takže pokud mě přepadly nepříjemné myšlenky, snažila jsem se je potlačit a neobtěžovat ho trapnými otázkami. Všechno bylo snadnější, když se nenáviděná imperialistická válka změnila v ohromný boj o matičku Rus. Měla-li jsem volit mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem, pak jsem nemohla než stát na straně toho druhého. Nemohu však tvrdit, že by ze mě mé snahy sdílet mužovy názory udělaly milující manželku.

Nejenže jsem byla přepracovaná, ale byla jsem intelektuálně

a společensky stejně tak zklamaná jako on, toužila jsem po knihách a blízkých přátelích a zoufale jsem potřebovala odpočinek. Pravda, byla jsem živitelka rodiny – a ještě jsem to rozmazávala. Dala jsem Oskarovi jasně najevo, že čas, který on tráví psaním neplacených článků a na schůzích, ubíhá „zadarmo“, protože se nestará o ženu a dítě; že odmítá ostatní uprchlíky jen proto, že ti, kteří se doopravdy starají o rodinu, si žijí líp. Řekla jsem mu, že půjde-li to takhle dál, nikdy se nenaučí pořádně anglicky, aby si sehnal slušnou práci. Zkrátka jsem dělala vše pro to, abych ho utvrdila v přesvědčení, že selhal. Jídlo, které jsem doma vařila, pak nebylo často nic než mizerná šlichta, zejména když mě jeho chování odrazovalo od toho, abych se aspoň pokusila naučit se vařit lépe.

Přesunula jsem si postel do Zuzčina pokoje a trávila noci čekáním, až ke mně přijde nebo až mě zavolá zpátky. Doufala jsem, že se dáme dohromady a budeme zase pár jako dřív. Nepřišel ani mě nezavolal. Ležel za zavřenými dveřmi ve vedlejší místnosti a trápily ho stejné myšlenky a naděje – to mi ale řekl později, v den, kdy byl napaden Pearl Harbor a Amerika vstoupila do války.

Došlo k tomu jen dvacet čtyři hodin poté, co jsme se dohodli, že bude nejlepší žít nějakou dobu odděleně. Navrhla jsem, že se odstěhuji do Kalifornie. Jako číšnice užívím sebe i dítě docela dobře, on se zbaví mé vyčítavé přítomnosti a péče o domácnost a já se zbavím chicagského podnebí, ze kterého jsem byla věčně nemocná. Souhlasil, načež jsme si slíbili, že se dáme dohromady, jakmile se na to zase budeme cítit. V den napadení Pearl Harboru jsme si však padli do náručí a sedíce na okraji postýlky našeho spícího dítěte jsme si slíbili, že to zkusíme znovu tady a teď, že jeden pro druhého uděláme, co bude v našich silách, a že zůstaneme spolu. V dobrém i zlém jsme spolu opravdu zůstali.

Zvykla jsem si na Ameriku snadněji než Oskar, ale procházka růžovým sadem to nebyla. Pro Středoevropana bylo těžké zvyknout si na chicagský exil a skoro nemožné mít ho rád. Člověk má tendenci zapomínat na špatné věci a vzpomínat

spíš na ty dobré, zejména když se to týká země, která mu zachránila život, a mé vzpomínky kromě toho ovlivnilo srovnání s následujícími roky v Československu; ale přesto, když listuji deníkem, který jsem si tu a tam vedla, nacházím v něm vedle těžkostí se sháněním obživy a našich osobních problémů spoustu dalších otřesů.

Za prvé, jako přistěhovalci jsme byli anachronismus. Dávno před naším příchodem se tu rozkládaly lány panenské půdy čekající na ochotné ruce, které by je obdělaly. Přes noc vyrůstaly továrny a volaly po lidských pažích a mozcích, které je budou udržovat v chodu. Čekaly tu budoucí doly, jež bylo třeba vykopat, železniční koleje, které měly být položeny, a mrakodrapy, které se měly postavit. Bědní lidé z celého světa přicházeli a nacházeli tu uplatnění. Zpočátku to měli těžké, někteří si vedli dobře, jiní ne, ale ti, kteří opravdu chtěli a uměli pracovat, tu své místo našli. Lidé si ze zelenáčů utahovali, ale nikdo je neposílal domů. Kdežto my, imigranti, jsme se tu cítili nevítaní. Existoval tady historický rozpor, co se týče našeho příchodu a toho, jak jsme byli přijímáni. Jak jednou zvolal netrpělivě nad špagetami jeden z mých dlouhodobých zákazníků: „Uprchlíci! Co jste to za lidi, že si furt stěžujete? My bejvali jenom přistěhovalci a greenhorni, ale stačilo nám to...!“

Když jsme do Ameriky přijeli, miliony lidí byly bez práce. Země se potýkala se stejnými problémy, jaké vyvolaly válku v Evropě, a její následná, krví potřísněná prosperita neměla mít dlouhého trvání. Z dámy na Bedloe's Islandu se stávala dozorkyně a děti, které byla nucena přijmout, se cítily spíš jako trpění spratkové. Dostí komické bylo, že titíž Američané, kteří nás ze sebemenšího důvodu posílali zpět, odkud jsme přitáhli, se stejně rychle pohoršovali při podezření, že jsou snad mezi námi i tací, kteří si jejich země cení jen jako dočasného útočiště.

Můj první dojem z Chicaga byl kouř, mraky, špína a depresivní davy lidí, kteří zběsile někam spěchali a byli viditelně mrzutí, našťvaní nebo opilí. Dlouho se nám zdálo, jako bychom pokaždé říkali nesprávné věci v nesprávnou

dobu nesprávné osobě; nemístná byla i naše gesta. Ve vztahu k místním lidem jsme se potáceli mezi dvěma krajnostmi – namyšleností (jsou to všechno neotesaní idioti) a komplexem méněcennosti (ti hlupáci jsme my). Nacházeli jsme se na cizí planetě. Většina z mých poznámek a nářků na Ameriku, jaká nám tehdy připadala, mi dnes pochopitelně přijde směšná. Hrubost a šedivá uniformita domů, oblbující řvavé reklamy, nevkusné billboardy hyzdící města i venkov, nevychované děti, masově vyráběná nechutná jídla, která lidé hltali vestoje, kulturní a estetická vulgarita komiksů, mladé ženy opíjející se na veřejnosti, adolescenti, kteří trávili po škole celá odpoledne v kině, místo aby četli dobré knihy, rasová a národnostní nevráživost, nadávky – to všechno mezitím dorazilo i do Evropy, zatímco Amerika jako by si osvojila něco z předností evropského života, který jsme tehdy tak postrádali.

Já jsem se přizpůsobila snadněji než manžel, protože jsem nakonec sehnala práci, která mě bavila, a navíc jsem zažívala momenty intenzivního štěstí s dobře prospívajícím dítětem. Ale když začaly docházet zprávy o nacistických zvěrstvech, něco se ve mně zhroutilo. To už jsme byli v New Yorku, což bylo oproti Chicagu velké zlepšení. Oskar pracoval jako účetní, měli jsme slušné živobytí a mír se blížil – a já se najednou ocitla na pokraji šílenství. Mučila jsem se utkvělou představou, že si od nás osud vyžádá nějakou strašnou cenu za to, že si žijeme poměrně bezpečně a spokojeně. Den co den jsem se cestou domů strchovala, že najdu dceru smrtelně nemocnou nebo mrtvou. V noci jsem tohle všechno a v horším vydání prožívala ve snech, ze kterých jsem se budila zalitá studeným potem, jen abych pak probuzená ležela s hrůzou v srdci a s myšlenkami horšími, než byly ony noční můry. V práci se mi před očima zjevovaly černé, čím dál větší skvrny, a když jsem se probudila ve tmě, neodvažovala jsem se rozsvítit, abych nezjistila, že už jsem slepá. Hlavu, srdce a krk mi čím dál silněji svíralo železné okružní. V naději i ze strachu, že tyto stavy musejí mít nějakou fyzickou příčinu, jsem navštívila několik lékařů. Žádný z nich ale nezjistil nic znepokojujícího,

snad jen že bych si měla odpočinout a možná vyhledat pomoc psychiatra.

Zašla jsem tedy k psychiatrovi a zaplatila mu za hodinu tolik, co jsem vydělala za týden. Řekla jsem mu, že když slyším zvuk blížícího se letadla, přeju si, aby to byl bombardér, který nás zabije. Zeptala jsem se ho, proč když jiní jsou chladnokrevně vražděni, my si tu žijeme bezpečně jen proto, že nám manželův bratranec před lety poslal kousek papíru, potvrzení, o které ho nikdo nežádal, jako vzpomínku na svou návštěvu v Evropě a protože ke mně (a já k němu) cítil erotickou přitažlivost. Doktor mě půl hodiny poslouchal a potom se zeptal, jestli jsem měla nějaké předmanželské nebo mimomanželské milostné zálety či zkušenosti. Odpověděla jsem, že ano, ale že od té doby, co začala válka, mě manželský i mimomanželský sex přestal zajímat. Sex přináší potěšení, a jak bych si mohla něco takového dopřávat, když bych správně měla být s ostatními, v bombardovaných městech a v koncentračních táborech. Zaměřil se pak na mého muže. Opakovaně jsem ho ujistila, že s mým mužem je všechno v pořádku. Že v tomto směru je to jen jeho naprostá normalnost, co bych mu snad mohla vyčítat a co bylo příčinou mých někdejších mimomanželských styků. Psychiatr mi poradil, abych si pořídila milence.

Nemělo smysl dále utrácet peníze. Ukončila jsem naše sezení a šla domů slepá, dusící se a napůl odsouzená k životu v temné cele, kterou jsem si sama vystavěla.

Kolem Vánoc začaly přicházet zprávy o vítězstvích na frontě. Byli jsme šťastní, že bylo zabito dvacet tisíc Němců. Těšilo nás, že bylo svrženo tolik a tolik tisíc bomb na Berlín, Drážďany a další města. Muselo se tohle stát s našimi morálními hodnotami, aby se na Zemi mohly vrátit „mír a dobrá vůle“?

S obrovským úsilím jsem dále nějak dokázala předstírat, že žiji. Oznámení od Červeného kříže mnou ani neotřásl, ani moc nebolelo, jak by se dalo předpokládat u normálního člověka. Byl to jen kamínek zapadající do hrůz, ve kterých jsem beztak žila uvnitř své cely. Byla jsem vinná, lidstvo na obou stranách fronty bylo vinné. Boží neexistence,

či Boží vina byly teď jistější než kdy předtím. Ale protože jsem neumřela, bylo mi nakonec líp. Na stěnách vězeňské cely se začaly objevovat světlejší flíčky, které propouštěly občasné sluneční paprsky. Z náhlého popudu, k radosti dcerušky a Oskarově nelibosti jsem koupila štěně kokršpaněla. Stálo jenom pět dolarů, protože se mu ocas kroutil proti všem pravidlům jeho rasy. A právě Blackieho oči, jeho nevinnost a oddanost ve mně probudily mrtvé emoce; když sežral kus mého puntíkovaného županu a vykonal potřebu na koberci, poprvé jsem se zasmála. Bydleli jsme na nejsevernějším výběžku Manhattanu a díky povinnému venčení štěněte jsme objevili blízké Washington Heights, Inwood Hill Park, Fort Tryon Park s Cloisters a kouzelný pohled přes řeku na Palisády. Blackieho nevinné oči mě přiměly brát Zuzku do zoo v Central Parku. Tady jsme trávily dlouhé hodiny, Zuzka na kolečkových bruslích, s míčem a švihadlem a já v tichém zamyšleném rozhovoru se zvířaty při hledání Boha; ne snad, že bych ho našla, ale naučila jsem se ho méně odmítat.

Vzpomínky na Blackieho, na jednorozce z krásného gobelínu v Cloisters a na zvířata v Central Parku byly pro Zuzku neoddelitelnou součástí nostalgických vzpomínek na její americké dětství. Znamenaly pro ni možná o to víc, že si je spojovala s pomalým vynořováním své matky z oné temné cely, a to právě v době, kdy se blížila věku, ve kterém se vztah matky s dítětem začíná měnit v přátelství dvou osob, které reagují, myslí a cítí podobně, mluví spolu jako rovný s rovným a jsou si najednou velice blízcí.

V době, kdy přišel dopis od strany a Oskar se začal zabývat plánováním návratu, jsme již měli americké občanství. Zuzka byla americké dítě a já, obklopená Benovými knížkami a přáteli z literárního prostředí, jsem se v Americe začínala cítit jako doma. Můj přízvuk dokonce dosáhl onoho stupně, kdy mě lidé, jejichž předkové nepřišli zrovna na Mayfloweru, občas považovali za Skotku. New York už byl tak trochu „nakažený“ Evropou. Byla tu vzrušující malá divadla, nové literární časopisy a díky vídeňským utečencům